

УДК 821.161.2

БІБЛІЙНІ МОТИВИ Й ОБРАЗИ У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА ТА Б. ЛЕПКОГО

Віолетта Лавренюк, канд. філол. наук, доцент

Одеський національний політехнічний університет

violetta.lavrenyk@gmail.com

Стаття присвячена ролі Біблії у творчості українських письменників. Проаналізовано філософське наповнення поетичних творів Тараса Шевченка, а також поезій і роману Богдана Лепкого «Мазепа» в контексті європейської культури. Акцентовано національно-патріотичні й загальнолюдські начала творчості українських письменників-класиків.

Ключові слова: *Біблія, Біблійні образи, філософське наповнення, національно-патріотичне, загальнолюдське.*

Біблія є однією з найцінніших, найдивовижніших пам'яток у скарбниці загальнолюдських надбань. Ця Книга Книг, що увібрала в себе мудрість сотень поколінь, дає нам відповідь, що таке добро, а що є зло, підносить Людину на недосяжний п'єдестал мудрості, самопожертви, вірності в любові до батьків, своїх дітей, Вітчизни. Вона дає нам і сьогодні яскравий приклад того, що загальнолюдськими можуть бути і пороки, нищі й темні сторони людської натури. Для цього достатньо згадати легенди зі Старого Заповіту про Каїна й Авеля, про Йосипа та його братів, про Самсона й Далілу, про Хама, блудного сина, про Садом і Гоморру. А якою витонченою поезією і яскравою образністю пройнята Пісня над Піснями, скільки глибокої мудрості у Книзі Приповістей Соломонових, у Книзі Екклезіастовій!

Доцільно буде охарактеризувати найважливішу частину Ново-заповітного канону — Четвероевангеліє. Важко назвати іншу книгу, яка справила б настільки ж сильний вплив на формування всієї подальшої літератури, як Четвероевангеліє. Основна причина цього криється в тому, що Євангелісти (Матфей, Марк, Лука, Іоанн Богослов) проповідували загальнолюдські ідеали добра й справедливості, невичерпної цінності людської особистості, рівноправ'я всіх народів перед Богом, примату духовного начала над матеріальним. Крім того, Євангелісти були талановитими письменниками. Невимовно притягує трагічний образ Ісуса; нескінченно запальний Петро, який миттєво переходить від радості до відчаю; юна зворушлива

Марія, яка з ніжністю чекає народження дитини; турботлива Марфа, яка поспішає пригостити дорогого гостя Ісуса; самаритянка, яка всім серцем сприйняла «живу воду» Христового вчення; улюблений учень, який припав до грудей Учителя і з острахом питає: «Хто тебе зрадив?». А з якою об'єктивністю і психологічною витонченістю, без карикатурності і злоби змальовано ворожі Ісусу сили! Це — самозакохані фарисеї; раб грошей і запроданець Юда; Пілат, що явно симпатизує невинному страждальцеві, але вмиває руки перед натовпом; нарешті сам натовп, який сьогодні кричить Христу «Осанна!», а завтра — «Розпни!». Скільки в усьому цьому повчальної, вічної, життєвої правди! І як недалекоглядно було протягом багатьох десятиліть утаювати Вічну Книгу від кількох поколінь читачів! Книгу, яка надихала, надихає і, мабуть, надихатиме на творчість цілі покоління талановитих і геніальних композиторів, художників, письменників, скульпторів. На сюжети Старого й Нового Заповітів створено численні твори музики й живопису, згадаймо опери «Набукко» Дж. Верді, «Самсон і Даліла» К. Сен-Санса; ораторію «Пристрасті за Матфеєм», «Жалобну месу» І. С. Баха; «Воскресіння» (триптих) М. О. Врубеля, «З'явлення Христа Марії-Магдалини після воскресіння» О. Іванова, «Таємну вечерю», «Воскресіння дочки Іаїра» І. С. Рєпіна. Біблія стала стала джерелом для морально-етичних прагнень і пошуків багатьох митців світової літератури різних епох: Данте Аліґ'єрі «Божественна комедія», Джон Мільґон «Втрачений рай», Михайло Булгаков «Майстер і Маргарита», Генріх Манн «Йосип і його брати», Федір Достоєвський «Ідіот», поезія Олександра Блока, Бориса Пастернака, Джорджа-Гордона Байрона та інше, інше...

Для української літератури Біблія має винятково важливе значення: з Остромирового Євангелія починається історія давньоруської рукописної книги, а з «Апостола» (1574 р.) та Острозької Біблії (1581 р.) — українське книгодрукування.

На різних етапах розвитку українська література інтерпретувала Біблію як найважливіший елемент національної культури й самосвідомості. До переспівів Святого Письма зверталися Григорій Савич Сковорода, Петро Гулак-Артемівський, Маркіян Шашкевич, Іван Франко, Леся Українка, Богдан Лепкий. Тарас Шевченко своїми творами розширив тематичне коло сюжетів і мотивів, представляючи в поезіях образи пророків та ряд євангельських колізій. Проте вічні теми у творчості Кобзаря набувають національно-патріотичного

звучання. На думку М. Драгоманова, жодне з літературних джерел не може зрівнятися з Біблією за впливом на систему думок Шевченка: Біблія — була улюбленою книгою дитинства поета, деякі її частини, зокрема Псалтир, він знав напам'ять [4, с. 56–57]. Олександр Кониський зазначає на основі автобіографічних даних самого Тараса Григоровича: «І не було в селі поховано ні одного мерця, над яким Тарас не читав би Псалтиря» [6, с. 45]. Біблія була живим джерелом особистих і суспільних переживань, вона загартувала й окрилила дух українського генія, налаштувала на піднесений лад. Про глибинну побожність поета свідчить фрагмент із його листа до графині Толстої від 9 січня 1857 року: «Що лиш тепер молюся до Бога і дякую йому за безкінечну любов до мене, за те, що він випробовував мене. У тому випробуванні очистилося і видужало моє бідне, боляще серце. Воно забрало від очей моїх призму, крізь яку я глядів на людей і на самого себе. Воно навчило мене, як любити ворогів і тих, хто нас ненавидить. А цього не навчить ніяка школа, крім школи досвіду і тривалої бесіди з самим собою» [14, с. 400]. Саме Біблія стала тим життєдайним джерелом його святої жертвовної любові до рідного народу, всеосяжного братолюбства, того безмежного смутку до страждань України і непохитної віри в її звільнення від кайданів тиранії. Тобто, ставши джерелом духовних істин для поета, Біблія стала джерелом мотивів, сюжетів, образів, що пройшли через його мозок, душу і серце. Переосмислення біблійних матеріалів вражають у поезіях «Ісаія. Глава 35», «Осії. Глава XIV», «Подражаніє Іезакіїлю», «Подражаніє II псалму», «Во Іудеї во дні они...» та інших. Ідеали раннього християнства, яке виникло як релігія рабів і виражало їхні інтереси й прагнення, ті легенди, псалми, пророцтва, в яких ідеться про боротьбу правди з неправдою, добра зі злом, про неминуче покарання «нечестивців», настання щасливого життя земних мучеників, особливо імпонували поетові. Біблійні образи під пером Шевченка-демократа наповнювалися новим змістом, служили пропаганді визвольних ідей. Покарання «жорстоких людей неситих» мало відбутися не в пеклі, а на землі — у вогні повстання. Винагорода страдникам мала прийти не після смерті в раю, а ще за життя, у результаті повалення царської влади й утвердження справедливого суспільного ладу. Так, у вірші «Ісаія. Глава 35» поет пророкує нове життя на землі, де пануватиме правда: «Скрізь шляхи святії / Простеляться; і не найдуть / Шляхів тих владики» [15, с. 537].

Яскравим прикладом переспівів псалмів, автором яких, за біблійною легендою, був давньоіудейський цар Давид, є цикл «Псалми Давидові», що складається з десяти віршів. Тарас Шевченко звертається до біблійних переспівів з метою своєрідної героїзації всенародної боротьби з гнобителями й перемоги «добра» над «злом»; «рабів» над «царями неситими». Релігійна форма псалмів давала можливість утілити в них думки, які суворо переслідувала цензура:

А лукавих, нечестивих
І слід пропадає, —
Як той попіл, над землею
Вітер розмахає,
І не встануть з праведними
Злії з домовини [15, с. 397].

Замислюючись над біблійними сюжетами, Тарас Шевченко часто відкривав у них той філософський зміст, що давав поштовх до появи епіграфів у поемах «Тризна», «Сон», «Єретик», «Великий льох», «Кавказ», «Неофіти». Епіграфи з Біблії відображають лейтмотив зазначених творів, їх ідейне спрямування. У посланні «І мертвим, і живим, і ненародженим...», поет свої докори, саркастичні характеристики, звинувачення попереджає цитатою з Біблії: «Аще кто речет, яко люблю Бога, а брата свого ненавидит, ложь есть», що свідчить не лише про переосмислення, а про повне прийняття як змісту, так і форми біблійного тексту [7, с. 130].

Бог у Тараса Шевченка — це суддя зла й насильства, це найвища істина, що зумовлює звернення до його образу саме в політичних поемах. Тарас Григорович ще в дитинстві добре усвідомлював, що Біблія — скарб, райський сад, невичерпне джерело радості й просвіти. Саме цим і пояснюється існування біблійних мотивів і сюжетів у його творчості. Згадаймо, скільки разів використовує поет слова **Бог** та **Україна**. В. С. Ващенко, видатний дослідник словникового багатства Кобзаря, обґрунтовано писав: «На жаль, мало ще вивчена так звана функціональна частотність слова, кількісні показники його вживання. Адже не всі слова, не в кожному мовленнєвому зразку однорідні з погляду їх функціональних можливостей. Вони виступають різноманітно, конкретизуються у своєму вжитку. Одні слова виступають у певному контексті з великою активністю, як частотні у своєму використанні, інші з малою, обмеженою активністю, як рідковживані, навіть

рідкісні» [3, с. 7]. За даними В. С. Ващенко, у поезії Тараса Шевченка слово **Бог** трапляється 637 разів, прикметник **Божий** — 124, **Господь** — 121, **Господній** — 21.

Автор відзначає епітетно-означальне використання його: *Божа воля, Божий глас, Божії глаголи, Божий день, Боже ім'я, Божа краса, Божі люди, Божа Мати, Боже місто, Боже небо, Божий народ, Божа правда, Божий пророк, Божий раб, Божий гріх, Божа роса, Божий світ, Божа воля, Боже село, Боже слово, Божий суд, Божа церква*; численні словосполучення з цим словом: *Бог милий, Бог святий, Бог милосердний, Бог істинний, Бог живий, Бог єдиний, Бог великий, Бог ласкавий, Бог всещедрий, Бог милостивий, Бог благий, Бог праведний, Бог світ, Бог сильний, Бог цар, Бог велика сила*. Усе це дає підставу В. С. Ващенко сказати: «Отже, слово Бог (Божий) виступає у творах Тараса Шевченка одною з центробіжних словникових одиниць, від нього випромінюються в процесі функціонування численні й різноманітні значеннєві нюанси. Воно покликано показувати, зображувати, оспівувати складне й величне життя людини в усіх його ознаках, не тільки найпростіших, а й глибинних, інтимних, дієспроможних. За його допомогою великий майстер художнього слова втілює в поетичну форму мудрі творчі задумки. Так розкриваються й постають перед читачем численні явища суспільного життя, природи, людського буття, засудження поневолюючих явищ, грубого силування, раболіпного служіння. Оспівуються добра людська доля, оптимізм, ідеал братолюб'я, дружелюбності, любов і приязнь у людських відносинах, високі патріотичні начала» [3, с. 8].

Є якийсь величний символ і обітниця в тім, що роковини Шевченка припадають саме на час провесни, на дні, коли природа збуджується до життя, а мати-земля — до творчості. І день його народження, і день його смерті (09.03–10.03) замикаються в одне коло, творять один цикл — символ вічності. Він схожий на вічність, якою овіяна Книга Книг — Біблія. Нам, вдячним нащадкам, сам Бог велів працювати невтомно, щоб дорости до Шевченка, до розуміння його творів, зматеріалізувати його заповітну думу — мрію бачити незалежну й вільну, оточену добром державу — Україну.

В житті і творчості Богдана Лепкого Святе Письмо мало так само величезне значення, оскільки з ним письменник був обізнаний з раннього дитинства. Для Богдана Лепкого, нащадка старовинного греко-католицького роду, Біблія була не лише джерелом духовних

істин, а й джерелом мотивів, сюжетів, образів, джерелом натхнення усієї творчості. Переосмислення Біблійних матеріалів віднаходимо в поетичному циклі «Шевченко». В поезії «Літ тому сто» голос поета звучить мужньо, суворо й піднесено. Перед нами постає образ Шевченка-Месії, який прийшов у світ із благословення Господнього, щоб дати своєму народові слово Правди й Волі. Образи суму, ночі, темряви, що характерні для творчості Б. Лепкого і введені для контрасту, лише сильніше вирізняють сяйво мрії про волю, ще більше підсилюють внутрішню енергію, динаміку вірша:

Лиш в темряві озвалися нічний
Борба і труд: Благословляємо тебе
На бій за люд! [12, с. 184].

А як пророчо й життєствердно звучать рядки вірша «Хата» з того ж циклу:

Не сумуй, хатино біла,
Що у тобі тільки горя.
Сеї ночі над тобою
Віфлеємська зійде зоря!

...

Веселися, хатко біла,
І ти, яблуно крислата,
Бо поклониться вам низько
І найвищя палата! [12, с. 186].

Мимоволі виникає асоціація з Біблійною легендою про Різдво Христове: образ ночі, Віфлеємська зоря, у злиднях і безвісті народився Син Людський, про якого згодом дізнається весь світ. А останні рядки вірша звучать, як Євангелійне «Богородице, Діво, радій, Благодатная, Господь із Тобою!» [2, с. 71]. Також піднесено, як церковний гімн, звучить вірш «До Тарасової Матері». В цій поезії в образі простої української жінки-селянки з дитиною на рукахми також упізнаємо високий образ Богородиці з Ісусом-немовлям на руках, той самий образ суворого смутку, жертвності, знання, що її Син належатиме усьому людству; впізнаємо також багатостраждальний образ України:

Біда і нужда на лиці,
Зате достойне серце в груди, —
Мати поетова! Тобі
Вовіки честь і слава буде! [12, с. 186].

Біблійні мотиви у творчості Богдана Лепкого тісно переплітаються з національно-патріотичною тематикою, що найсильніше зазвучала в період Першої світової війни. Голос поета-громадянина, що закликає український народ до боротьби за визволення від гніту імпералістичного, за відродження української державності, соборності України, зазвучав у цей період на повну силу. Дуже показово у цьому плані є поезія «В храмі святого Юра». Образи кривавої бійні, руїни, хаосу, контрастні до образів Віри, Надії, собору святого Юра, тобто «святого Переможця», також підсилюють світлі образи, потяг до життя і перемоги над смертю. Слова Богдана Лепкого:

Для Вітчизни, Волі, Слави,
Для здійснення великих снів
Катами гноблених батьків
Посвятимо всі наші сили,
Аж до сконання, до могили,
До остаточних перемог..
Так най нам свідком стане Бог! [12, с. 332].

звучать присягою перед вітварем матері-Вітчизни, як духовний заповіт усім прийдешнім поколінням.

Тема Різдва та Великодня надихнули поета на створення однойменних циклів: «В Різдвяну ніч» (1915), «Під Різдво» (1923), «З різдвяних настроїв» (1930), «В день Воскресення» (1940), «Великодні дзвони» (1941). У низці віршів, написаних під час Першої світової війни, звучить болючий сум за мирними літами, коли релігійні свята духовно єднали людей, сповнювали їхні серця щирою вітхою. Поезії релігійної тематики напередодні Другої світової війни сповнюються певного значення, набувають патріотичного звучання, громадянського пафосу — це передчуття нової, ще страшнішої трагедії, що її зазнає людство, це і могутній заклик до єднання всіх людей доброї волі за мир і щастя на Землі.

Та Богдан Лепкий був у поезії не лише мужнім і незламним громадянином. Вмів він бути також і ніжним, витонченим ліриком, елегантним співцем осені. Тема «осені» в нього має глибоке філософське значення: це не просте змалювання осінньої пори року, це — осінь життя, яка ніколи більш не повториться, це — пізня любов, яку людина відчуває найгостріше. «Осінь» у Лепкого асоціюється також із невпинним плином часу, зі скороминучістю людського життя. За глибиною філософських узагальнень лірику Б. Лепкого можна по-

рівняти з «Книгою Екклезіястскою» із «Старого Заповіту». Ті ж Екклесіястські мінорна тональність звучання, смуток, туга, те ж одвічне питання про призначення людини на цій святій і грішній землі, про життя і смерть:

Як шумно хвиля грає,
Як бистро в діл біжить!
Усе, що є — минає,
Мінітьсся, мерехтить, як жемчуг [12, с. 332].

Порівняймо з Екклесіястом: «Що було, воно й буде, і що робилося, буде робитись воно — і немає нічого нового під сонцем» [1, с. 633]. А скільки життєвої мудрості приховано лише в кількох словах поезії «Бачиш?»:

Прийде вона (осінь) і на нас —
Всьому свій час [12, с. 69].

Згадаймо Екклесіястське неперевершене: «Для всього свій час, і година своя кожній справі під небом!» [1, с. 666]. В ліриці Лепкого ми відчуваємо ту ж Екклесіястську думку про повторюваність певних подій у світі.

Говорячи про Біблійні мотиви у творчості Богдана Лепкого, не можна не згадати його історичного роману «Мазепа». Зі сторінок цього твору до нас промовляє трагічна історія України кінця XVII — початку XVIII століть — духовний і політичний розкол, братовбивча війна, страшне втілення Біблійної легенди про Каїна й Авеля. Ось як описує Богдан Лепкий падіння Батурина, яскраво відтворюючи дику оргію звуків, тріск пожежі, постріли самопалів, стогони, зойки й ридання мордованих людей, крики рукопашного бою, п'яні вигуки переможців, їх брутальну московську лайку, страшний рев худоби, що змішалися в щось незбагненно жажливе й непереможне, як сам кінець світу, як останне коло Дантового пекла: «Чорт женився з бідною. Тішився радістю великою з приводу свого нинішнього триумфу. Такого Каїнового вчинку не бачив він давно. Цвітучий город перемінено в одну довгу та широку могилу, людському тілу завдано нову велику рану, яка не загоїться довго. Цілі століття буде палити свідомість народів, як тавро, випалене на серці розпаленим залізом» [9, с. 415]. Здається, ще ніколи голос письменника-патріота не підносився так високо, протестуючи проти кривавого обличчя війни, що руйнує людське начало в Людині і дозволяє з винятковою жорсто-

кістю винищення одного народу іншим. Констатуючи на сторінках роману з документальною точністю жахливі історичні факти, Лепкий висвітлює, перш за все, такі етичні категорії, як «честь і безчестя», «вірність і зрада», «любов і ненависть», «життя і смерть». Він виводить образи коменданта Батурина Чечеля і начальника артилерії фон Кенігсена як перші антиподи образам полковників-запруданців Галагана і Носа. На конкретних прикладах письменник демонструє читачеві ніби дві України. Перша, спливаючи кров'ю, боронить свою честь і людське право на гідне життя, а друга — розбишацька ватага, хоч однієї з нею віри і крові, в жадобі дзвінкого гроша і влади, запродає ворогові за тридцять срібняків, як Юда Христа-Спасителя, своїх найкращих оборонців, добиваючи першу. Перша, тяжко поранена, вустами полковника Чечеля молиться: «Боже, муки мої за прощення їх гріхів прийми!» [9, с. 513], вмираючи, з невимовною погордою дивиться на тих хто гордості не має. Для другої ж цар, якого нещодавно називала антихристом, звинувачувала в усіх своїх кривдах, стає заступником і покровителем, просто-таки живим архистратигом Михаїлом! Перша усім своїм скривавленим виглядом демонструє другій: «Дивіться, дивіться, земляки, і знайте, що є ще хоробрі поміж вами, є ще козаки справжні, що скоріше згинуть, ніж осоромлять себе і предківську славу свою [9, с. 520], а друга — або перестрашено мовчить, або хизується своїми «подвигами», вислужуючись перед загарбником. Перша — вустами полковника Чечеля картає своїх земляків за цю споконвічну роздвоєність і розбрат: «...верхи не трималися купи, і доли тягнули їх уділ. Замість доли підтягати вгору, ми для успіху хвилевого схилилися вниз, понижували себе і понижували справу, аж дійшли до отсього, що діється тут» [9, с. 510]. Друга ж — прагне кривим дзеркалом спотворити все праведне, обгортаючи шатами справедливості й подвижництва грішне, представляючи їх усьому світові.

Подаючи в романі взаємодію національно-патріотичного і загальнолюдського, Богдан Лепкий підносить до високих філософських узагальнень, створює образ суперечливої української душі. Як же напрочуд сучасно звучать його слова: «Українська душе, хто тебе може збагнути! Як Дніпро, ти широка, як пороги, шумлива й буйна, неспокійна, не довіряєш нікому, сама проти себе стаєш. Всю вину на других складаєш, за собою не признаєш гріха. Котрого з провідників своїх не обкидала камінням і болотом, навіть найбільшого з них, що вічною славою тебе покрив» [9, с. 489]. Проте, незважаючи на весь тра-

гізм зображуваних подій, у романі звучить і віра письменника у світле прийдешнє своєї Вітчизни, відчувається його глибинний релігійний світогляд, оскільки картини страждань України, Батурина мимоволі асоціюються з Біблійною легендою про розп'яття Ісуса Христа, його терпіння і дивовижне воскресіння з мертвих: «Батурин смертю своєю живий буде, Батурин побідить позагробною побідою» [9, с. 509]. Ця коротка Лепкова фраза — апофеоз мужності українського народу, мажорна тональність, що, як сонячний промінь, прорізує загальну мінорну тканину всієї IV частини роману «Мазепа» — «Батурин». Тому й сприймається, як піднесений Великодній гімн: «Христос воскрес із мертвих, смертю смерть здолав, і всім, хто в гробах, Життя дарував!» [13, с. 37].

Окремої уваги в романі «Мазепа» потребує образ Різдва Христового, адже містерія Різдвяної ночі представлена в ньому не лише неперевершеної краси пейзажами, народними віруваннями, магічними діями, чарами. Письменник вельми своєрідно відтворює цей поетичний образ. Мальовничий Різдвяний вертеп із його алегоричними дійовими особами є в творі передвісником того, що невдовзі весь гетьманський дім, Україна, перетвориться на суцільний кривавий вертеп. В образі Різдва долі України Лепкий змальовує і грандіозне полотно — Полтавську битву: «В димах і копотах, в сопуху й крові, в зойках і риданнях на полтавських полях доля у злогах лежала. Що вона вродить? Свободу і щастя чи горе і неволю?» [10, с. 163]. Крім цього, слід підкреслити, що в романі «Мазепа» біблійна символіка дуже тісно й напрочуд органічно переплітається з українською народною символікою. Білі коні, якими шестернею з великим почтом виїжджав гетьман, стають у романі невід'ємною частиною Різдвяного пейзажу — чистого, білого снігу, урочистої тиші природи або веселих свят. Богдан Лепкий уводить до роману народну легенду про білих коней, якими їде Біла Пані: «Люди оповідають, нібито, коли в Бахмачі щось лихого має статися, щось недоброго, то з'являються білі коні. Літом чорний повіз везуть, а зимою — з будою сани. І ніби хтось у них сидить. А як підійти, то коні і сани, і люди щезають» [8, с. 387]. Отже, створюється вже зовсім інший настрій, не радісний і святковий, знов-таки, передчуття близької біди. Біла Пані, білі коні — то вже не просто символи Різдва, зими як пори року. Вони є і символами зими людського життя, старості і символами Смерті, що білим саваном, на знак жалоби, обгортає все навколо себе. Вогняно-червоними і чорними барвами змальовані «коні-апока-

ліпси» — символ страшної руїни, національної трагедії: «...розгукані, безпанські коні чвалували боєвищем, з очима, що червоніли, як вогняні рубіни. Коні-апокаліпси» [11, с. 9].

Багато разів, підкреслюючи фаталізм Мазепи, Мотрі, Обидовської, сотника Мручка та інших героїв, письменник застосовує народні прислів'я: «Своєї долі навіть такими (білими гетьманськими) кіньми не об'їдеш...» [8, с. 459]. «Долі своєї навіть гетьманськими кіньми не об'їдеш... Боже, хай діється воля твоя!»... [9, с. 59]. Досить часто в романі «Мазепа» трапляється, вже добре знайомий нам із поезії і малої прози Лепкого, християнський мотив покірності людини долі. Лиха доля — це неминуха плата за гріхи зради, перелюбу, зажерливості, заздрощів тощо: «Великогрішні ми, тому і доля нам не сприяє. Бог не благословить» [11, с. 49]. «Головою муру не переб'єш, буде, як Бог дасть. Ми тільки люди, звичайні, смертельні люди» [11, с. 126].

Тісна єдність християнської символіки та української народної відчувається і в інших образах твору. Часто в тривожних передчуттях героїв присутнє Біблійне число «дванадцять», — характерний для Богдана Лепкого символ (згадаймо його поему «Ноктюрн»). Відлуння цього твору ми бачимо і в романі «Мазепа». В ньому цей символ вжито не випадково. Він тісно пов'язаний з образами шведського короля Карла XII і створює навколо нього своєрідну ауру: святого подвижництва і самозречення, але разом із тим і якоїсь фатальної невідворотності долі, несе в собі колосальне емоційне навантаження, підсилює трагізм зображуваних подій: «Тривога обгортає мене, моя ти добра тітусю. Чую кров, чую дим, надходить туча, неминуха, дванадцята година — судний день...» [8, с. 134].

Гетьман Мазепа не любив півночі, «години духів», і тому радо пересиджував її на розмові з близькими собі людьми, наголошує Богдан Лепкий: «А може це, Андрію, моя дванадцята година надходить?» Войнаровському зробилося моторошно» [11, с. 16]. Бронзовий годинник, символ життя, що на комині в Мазепинім кабінеті мелодійно вигравав свою курантову арію, вийшов з ладу і зупинився саме на дванадцятій годині, що також є передвісником смерті їх господаря, зупинки історії цілої України. З національно-патріотичними мотивами в романі пов'язується й інший Біблійний образ — Старозаповітна легенда про вигнання євреїв із Єгипту: «Гоненіє від фараонового гірше. Антихристове гоненіє, милосте Ваша» [11, с. 16]. Широко представлений у творі образ «Хреста» як образ трагічної долі України.

Порівнявши на початку роману («Мотря», т. I) гетьманську булаву з тяжким Хрестом, що доведеться колись нести на нову, українську Голгофу, письменник далі узагальнює: «Ціле наше життя — це один хрест. І нелегкий» [11, с. 163]. З образом України в романі «Мазепа» пов'язані й інші символи — християнські й українські народні: розколота на дві половини бандура Мотрі, ненароком розколота Кочубеїхою ікона і... — розколота Україна.

У романі «Мазепа» Богдан Лепкий також використовує величезну кількість християнських молитов старослов'янською, давньоруською, українською, які звучать у мові гетьмана Мазепа, Орлика, Чуйкевича, Мручка, Чечеля, Кенігсена та інших героїв. Проте, крім оригінальних релігійних текстів — молитов за Україну, письменник застосовує у творі й свої, авторські, в душі українських народних пісень та дум. Як і всі образи в романі, авторські молитви за Україну побудовані на різких і яскравих контрастах, тому тужливі настрої змінюються настроями праведного гніву, гордим і мужнім закликом до боротьби за свободу: «Волга-таволга, Волга-таволга, раз, два, три. Хрести, хрести, хрести. Перехрести мене, братчику, перехрести. Та не жменею і не кишенею, а шаблею, отак, отак, візьми шаблю в кулак: во ім'я Отця і Сина, хай буде ніч горобина, і Святого Духа, хай буде завірюха, хай буде бій-перебій, кріпко, кріпко стій і не млій, бо це бій сумлїнь, — амінь» [11, с. 54]. І знов спалах гніву переходить у тихі скарги й стогони, в монотонне голосіння: «Козаче, козаче, козаче... Хтось іде степами і плаче словами без слів. Сонце, як човен, золота повен, пліло по хвилях трав» [11, с. 54]. Створюється ефект безкрайого, спраженого безжальним сонцем простору і страждань, розтягнутих на віки. Змалювання безкрайого українського степу має в романі також надзвичайно важливе значення. Кожна картина його, взята окремо, — це шедевр літературного мистецтва. Проте зображення його виходить далеко за рамки невимовної краси пейзажів. Степ-мати — це образ самої матері-України, що, як жива істота, дихає, радіє, сумує, скаржиться, молиться і страждає разом зі своїми безталанними дітьми, які йдуть безкраїми просторами за своїм провідником, мов стародавні євреї за пророком Мойсеєм. Одна з найголовніших заповідей Господніх — «Не вбивай» — стала назвою III тому роману «Мазепа». Ця ж думка проймає все полотно твору і є в ньому основоположною, оскільки весь твір — це гнівний протест проти страхіть війни, проти духовного і фізичного винищення одного народу іншим.

Отже, розглянувши в контексті світового мистецтва лише невеличку частину Біблійних образів, використаних у поетичній і прозовій творчості українських письменників, зокрема Тараса Шевченка і Богдана Лепкого, бачимо, як випромінюють вони у процесі функціонування численні й різноманітні значеннєві нюанси, змальовують, розкривають складне й суперечливе, оспівують прекрасне й величне життя людини в усіх його проявах, не лише найпростіших, а й глибоких інтимних, діеспроможних. Так розкриваються і постають перед нами явища суспільного життя, людського буття, засудження грубої сили, підступу, зради. Разом із тим оспівуються загальнолюдські ідеали й високі національно-патріотичні начала.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія. Старий Заповіт. — К.: Україна, 1992. — 952 с.
2. Біблія. Новий Заповіт. — К.: Україна, 1992. — 296 с.
3. Ващенко В. С. Слово Бог у поезії Т. Г. Шевченка / Василь Ващенко. — Харків: Вільна думка, 1992. — № 4/5. — С.7–8.
4. Драгоманов М. П. Шевченко, українофіли і соціалізм / Михайло Драгоманов. — Львів: Світ, 1989. — С. 56–57.
5. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація: посібник для вчителя / Григорій Клочек. — К.: Освіта, 1998. — 238 с.
6. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / Олександр Кониський. — К.: Наукова думка, 1991. — С. 45.
7. Костомаров М. І. Спогади про Тараса Шевченка. Спогад про двох малярів / Микола Костомаров. — К.: Дніпро, 1982 р. — 421 с.
8. Лепкий Б. Мотря / Богдан Лепкий. — К.: Дніпро, 1992. — 461 с.
9. Лепкий Б. Не вбивай. Батурин /Богдан Лепкий. — К.: Дніпро, 1992. — 534 с.
10. Лепкий Б. Полтава / Богдан Лепкий. — К.: Дніпро, 1992. — 484 с.
11. Лепкий Б. З-під Полтави до Бендер /Богдан Лепкий. — К.: Дніпро, 1992. — 266 с.
12. Лепкий Б. Твори: в 2 т. /Богдан Лепкий. — К.: Дніпро, 1992. — Т. I. — 861 с.
13. Пасха. Светлое Христово Воскресение // Христианские праздники. — Л.: Хронограф, 1991. — 95 с.
14. Сулима В. І. Біблія і українська література: навч. посібник /Василь Сулима. — К.: Освіта, 1998. — 400 с.
15. Шевченко Т. Г. Кобзар / Тарас Шевченко. — К.: Дніпро, 1987. — 639 с.

БИБЛЕЙСКИЕ МОТИВЫ И ОБРАЗЫ В ТВОРЧЕСТВЕ Т. ШЕВЧЕНКО И Б. ЛЕПКОГО

Виолетта Лаврениук, канд. филол. наук, доцент

Одесский национальный политехнический университет

Статья посвящена роли Библии в творчестве украинских писателей. Проанализировано философское наполнение поэтических произведений Тараса Шевченко, а также поэзии и романа Богдана Лепкого «Мазепа» в контексте европейской культуры. Акцентируются национально-патриотические и общечеловеческие начала творчества украинских писателей-классиков.

Ключевые слова: Библия, Библейские образы, философское наполнение, национально-патриотическое, общечеловеческое.

BIBLE MOTIVES AND IMAGES IN THE CREATIVITY OF T. SHAVCHENKO AND B. LEPKIY

Violetta Lavrenyuk, Candidate of Philology

Odessa National Polytechnic University, Odessa, Ukraine

The Bible is one of the most expensive, most amazing monuments in the treasury of universal values. This Book of Books, which has absorbed the wisdom of hundreds of generations, gives us the answer that such is good, and that evil brings man to an unattainable pedestal of wisdom, self-sacrifice, faithfulness in love and love for parents, their children, the Fatherland. It gives us today a vivid example of the fact that human beings can be vices, the nights and the dark sides of human nature. It is enough to remember the legends from the Old Testament about Cain and Abel, Joseph and his brothers, about Samson and Dalil, about Hama, the prodigal son, about the Garden and Gomorrah.

It is difficult to name another book that has had the same strong influence on the formation of all subsequent world art of literature, such as the Bible, in particular the Fourth Gospel. The main reason for this lies in the fact that the Evangelists (Matthew, Mark, Luke, John the Theologian) preached the universal ideals of goodness and justice, the infinite value of the human person, the equality of all peoples before God, the primacy of the spiritual principle over material. In addition, the Evangelists were talented writers.

For the Ukrainian literature, the Bible is of the utmost importance: the history of the Old Manuscript manuscript begins with the Ostromir Gospel, and from the Apostle (1574) and the Ostroh Bible (1581) — the Ukrainian book printing. At different stages of development, Ukrainian literature interpreted the Bible as an essential element of national culture and self-consciousness. Hryhoriy Savych Skovoroda, P. Gulak-Artemovsky, Markian Shashkevich, Ivan Franko, Lesya Ukrainka, Bogdan Lepky addressed the hymns of the Holy Scripture. Taras Shevchenko expanded the thematic range of plots and motives by introducing in his poetry the images of the prophets and a series of evangelical conflicts. However, eternal themes in the work of Kobzar acquire a national patriotic sound. According to Professor Mikhail Drahomanov, none of the literary sources can compare with

the Bible for influencing the system of thoughts of Shevchenko. The Bible was a favorite childhood book of the poet, some of its parts, in particular the Psalter, he knew by heart. It was the Bible that became the life-giving source of its holy sacrificial love for its native people, the comprehensive brotherly love, the boundless sorrow for the suffering of Ukraine and the unwavering faith in its liberation from the shackles of tyranny.

Biblical motifs in the work of Bohdan Lepky are closely intertwined with the national-patriotic themes that most strongly sounded during the period of World War II. The voice of the citizen poet calling on the Ukrainian people to fight for liberation from the oppression of the imperialist, for the revival of Ukrainian statehood, the unity of Ukraine, sounded in full force during this period.

The theme of Christmas and Easter inspired the poet to create the eponymous cycles: «At Christmas Night» (1915), «Under Christmas» (1923), «From Christmas Moods» (1930), «On the Day of Resurrection» (1940), «Easter Bells» (1941). In a series of poems written during the First World War, the painful sums of peaceful years sound when religious holidays spiritually united people, filled their hearts with sincere comfort. The poetry of religious themes on the eve of the Second World War has a certain significance, acquire a patriotic sound, a civic passion — a premonition of the new, even more terrible tragedy that mankind undergoes, it is a powerful call to unite all people of goodwill for peace and happiness on Earth.

But Bogdan Lepky was not only a brave and indestructible citizen in poetry. He could also be a gentle, elegant lyricist, elegant writer of the autumn. By the depth of philosophical generalizations, the poetry of B. Lepky can be compared with the «Book of Ecclesiastes» from the «Old Testament.»

Speaking about Biblical motives in the work of Bogdan Lepky, one can not but recall his historical novel Mazepa. From the pages of this work, the tragic history of Ukraine of the end of the seventeenth and early thirteenth centuries, the spiritual and political split, fratricidal war, terrible embodiment of the Biblical legend about Cain and Abel, tells us. However, in spite of all the tragedy of the depicted events, the novel also expresses the faith of the writer in the light of the coming of his Fatherland, his deep religious outlook is felt, since the pictures of the suffering of Ukraine, Baturin involuntarily associate with the biblical legend of the crucifixion of Jesus Christ, his patience and the wonderful resurrection From the dead. Particular attention in the novel Mazepa needs the image of the Nativity of Christ, because the mystery of Christmas night is presented in it not only unsurpassed beauty landscapes, folk beliefs, magical actions, charms. The writer very original reproduces this poetic image. The Magnonian Christmas Nativity Scene with its allegorical actors is in the forerunner of the fact that the entire Hetman's House, Ukraine, will soon become a bloody vertep. In the form of Christmas, the fate of Ukraine, Lepky, also depicts a grandiose canvas — the battle of Poltava: «In the smoke and cemetery, in the bladder and in the blood, in the cries and weeping in the Poltava fields, the lying part of the villains lay. What does she bring? Freedom and happiness or sorrow and captivity?»

Beside this, it should be emphasized that in the novel Mazepa, biblical symbols are very closely and surprisingly organically interwoven with Ukrainian national symbols.

In his work, the author uses a huge number of Christian prayers in the Old Slavonic, Old Russian, Ukrainian, which sound in the language of Hetman Mazepa, Orlyk, Chuikevich, Mrochka, Chechel, Kenigsen and other heroes. However, in addition to the original religious texts — prayers for Ukraine, the writer applies in his work both his own,

author's, in the spirit of Ukrainian folk songs and dumas. Steppe-mother is an image of the mother of Ukraine that, like a living creature, breathes, rejoices, sad, complains, prays and suffers along with their unrelenting children, who go beyond bounds by their leader, like the ancient Jews by the prophet Moses.

One of the most important commandments of the Lord — «Do not kill» — became the name of the third year of the novel «Mazepa». This same thought will pass through all the work of the canvas and is fundamental to it, since the whole work is an angry protest against the fear of war, against the spiritual and physical extermination of one people to others.

In the context of world art Biblical images of works of Ukrainian writers reveal a complex and contradictory, they glorify the beautiful and majestic life of man in all its manifestations, not only the simplest but also deep intimate, capable. So we face the phenomena of social life, the condemnation of brute force, deception, treason. At the same time, general human ideals and high national-patriotic principles are glorified.

Key words: Bible, Biblical images, philosophical filling, national-patriotic, universal.

REFERENCES

1. *Bibliya. Staryy Zapovit*, (1992), [The Bible. Old Testament], Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
2. *Bibliya. Novyy Zapovit*, (1992), [The Bible. New Testament], Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
3. Vashchenko, V. C. (1992), *Slovo Boh u poeziyi T. H. Shevchenko* [God's Word in the Poetry of T. G. Shevchenko], *Free Thought, Kharkiv*, No. 4/5, pp. 7–8 [in Ukrainian].
4. Drahomanov, M. P. (1989), *Shevchenko, ukrajinofily i sotsializm* [Shevchenko, Ukrainianophiles and Socialism], *World, Lviv*, pp. 56–57 [in Ukrainian].
5. Klochek, G. (1998), *Poeziya Tarasa Shevchenka: suchasna interpretatsiya: Posibnyk dlya vchytelya* [Poetry of Taras Shevchenko: Modern Interpretation: A Teacher's Guide], *Education, Kyiv* [in Ukrainian].
6. Konisky, O. Ya. (1991), *Taras Shevchenko-Hrushevskyy: Khronika yoho zhyttya* [Taras Shevchenko-Hrushevsky: A Chronicle of His Life], *Scientific Opinion, Kyiv* [in Ukrainian].
7. Kostomarov, M. I. (1982), *Spohady pro Tarasa Shevchenka: Spohad pro dvokh malyariv* [Memoirs of Taras Shevchenko: Memoirs of two painters], *Dnipro, Kyiv* [in Ukrainian].
8. Lepky, B. (1992), *Motrya* [Motry], *Dnepr, Kyiv, Vol. I. — II* [in Ukrainian].
9. Lepky, B. (1992), *Ne vbyvay. Baturyn* [Do not kill. Baturin], *Dnepr, Kyiv* [in Ukrainian].
10. Lepky, B. (1992), *Poltava* [Poltava], *Dnepr, Kyiv* [in Ukrainian].
11. Lepky, B. (1992), *Z-pid Poltavy do Bender* [From Poltava to Bender], *Dnipro, Kyiv* [in Ukrainian].
12. Lepky, B. (1992), *Tvory: V 2 t.* [Works: In 2 v.], *Dnipro, Kyiv, Vol. I.* [in Ukrainian].

13. *Paskha. Svetloe Khrystovo Voskresenye* [Easter. The Light Christ's Resurrection] (1991), *Khrystyanskye prazdnyky* [Christian Feasts], *Chronograph, Leningrad* [in Russian].
14. Sulima, V. I. (1998), *Bibliya i ukrayins'ka literatura: navch. posibnyk* [Bible and Ukrainian Literature: tutorial] *Education, Kyiv* [in Ukrainian].
15. Shevchenko, T. G. (1998), *Kobzar* [Kobzar], *Dnepr, Kyiv* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29 серпня 2017 р.